

Şəhla Xudaverdiyeva
ADU

DİLLƏRARASI İNTERFERENSİYANIN LİŊQVODİDAKTİK ƏSASLARI

Açar sözlər: *interferensiya, linqvodidaktika, dildaxidili, xarici dil, ünsiyyət*

Keywords: *interference, linguodidactic, interlanguage, foreign language, communication*

Ключевые слова: *интерференция, лингводидактика, межъязыковый, иностранный язык, общение*

«İnterferensiya» termini ilkin olaraq, fizika, biologiya, psixologiya və başqa elm sahələrində işlənmiş, ilk dəfə olaraq İ.Epşteyn tərəfindən linqvistikada istifadə olunmuş və linqvistik ədəbiyyatda U.Vaynrayx tərəfindən geniş yayılmışdır. «Dil interferensiyası»nı elmə Praqa məktəbinin nümayəndələri gətirmişlər. U.Vaynrayxa görə, iki və daha artıq dil öyrənərkən, dillərdən hər hansı birinin normalardan kənarlaşması interferensiya hadisəsidir. O, interferensiyanı nitq və dil interferensiyalarına bölmüşdür [3, s.28].

Elmi ədəbiyyatda interferensiyanın iki növünün olduğu göstərilir:

- fonetik, qrammatik, semantik və stilistik xüsusiyyətlərinə görə, dil və nitq interferensiyası;

- yaranma mənbələrinə görə, dildaxili və dillərarası interferensiya.

Əgər tələbə hər hansı bir xarici dili öyrənərkən ana dilinin bütün xüsusiyyətlərini həmin dilə şamil edirsə və ya əksinə – buna dillərarası interfetrensiya deyilir. Nəticədə, ünsiyyətdə olan dillərin bütün əlamətlərini özündə əks etdirən «üçüncü sistem» meydana gəlir [1, s.57]. Bəzi müəlliflər interferensiya hadisəsinin yalnız dillərarası ünsiyyət zamanı meydana gəldiyini göstərirlər və dildaxili problemləri interferensiyaya aid etmirlər [1, s.57]. Lakin interferensiya hadisəsinə geniş və dar mənada başa düşmək lazımdır. Geniş mənada interferensiya – ünsiyyətdə olan dillərin mövcud normalardan kənara çıxması, dar mənada interferensiya isə – ana dilinin öyrənilən dilə təsiri nəzərdə tutulur.

Ünsiyyətdə olan dillərin səslənməsində, strukturunda və semantik xüsusiyyətlərində fərqli cəhətlər varsa, bu zaman fonetik, qrammatik və leksik səviyyələrdə interferensiya müşahidə ediləcəkdir.

Didaktika (yunan dilindən tərcümədə «didaktikos» - öyrədən) deməkdir) pedaqoqikanın bir sahəsi olaraq, tədrisin ümumi nəzəri əsasını təşkil edir. İlk dəfə bu ifadə alman pedaqoqu Volfqanq Ratkenin (1571-1635) əsərlərində öyrətmə sənəti ilə bağlı işlədilmişdir. Didaktikanın əsas vəzifəsi – nəyi və necə, nə vaxt, harada və nə üçün öyrətməkdən ibarətdir. Didaktikanın əsas kateqoriyaları: tədris, öyrənmə, öyrətmə, təhsil, bilik, bacarıq, vərdiş, o cümlədən tədrisin məqsədi, məzmunu, təşkilatlanması, növü, metodları, vasitələri, nəticələri. Deməli, didaktika – öyrətmək və təhsil, onların məqsədləri, məzmunu, metodları, vasitələri, təşkilatlanması və əldə edilən nəticələr haqqında elmdir.

Linqvodidaktika (dil didaktikası) – dillərin öyrənilməsi mənimsənilməs və yayılmasının ümumi nəzəriyyəsidir. Linqvodidaktika həm ana dilinin, həm də

xarici dillərin öyrənilməsi zamanı istifadə olunur. Dil öyrənilməsinin bu sahəsi pedaqoqika, metodika və psixologiya ilə sıx bağlıdır. Uzun müddət linqvodidaktikanı «dillərin öyrənilməsi metodikası» adlandırmışlar [4, s.6]. Bu termini elmə ilk dəfə 1969-cu ildə N.M.Şanski daxil etmiş və həmin termin 1975-ci ildə beynəlxalq status almışdır. İngilisdilli ölkələrdə «lingvodidaktika» termini istifadə olunmur. Xarici dillərin öyrədilməsi və mənimsənilməsi zamanı linqvodidaktika mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Linqvodidaktika dilin öyrənilməsinin ümumi qanunauyğunluqlarını tədqiq edir, didaktik məqsədlərdən asılı olaraq müəyyən bir dilin öyrənilməsi zamanı zəruri olan metod və üsulları təyin edir, interferensiya hadisəsini - xarici dilin öyrənilməsi zamanı ana dilinin ona təsirini və ya əksinə, ana dilinə xarici dilin təsirini öyrənir.

Linqvodidaktikanın əsas nəzəri bölmələri aşağıdakılardır:

- ana dilinin öyrənilməsinin nəzəri əsasları;
- xarici dillərin öyrənilməsinin nəzəri əsasları.

Linqvodidaktikanın obyektı - dilin öyrənilməsi praktikası, tətqiqatın əsas predmeti dilin mənimsənilməsi zamanı ortaya çıxan nəzəriyyələr sistemidir. Bu zaman ortaya çıxan bir sıra əngəllər, o cümlədən interferensiya hadisəsi də məhz həmin sistemin tərkib hissəsi olur və onu aradan qaldırmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edilir.

Dillərarası interferensiyanın müəyyənləşdirilməsi zamanı linqvodidaktik üsullardan istifadə edərək hər iki dilin – ana dilinin və xarici dilin (məs., ingilis dilinin) ümumi və fərqli cəhətlərini, öyrənilən dilin məzmununu və strukturunu və dillərin qarşılaşması zamanı ortaya çıxan problemləri aydınlaşdırmaq lazımdır [5, s.81]. V.Raynik tərəfindən işlənib-hazırlanmış konsepsiyaya görə, hər hansı bir xarici dilin öyrədilməsinin üç müstəqil və eyni zamanda, bir-biri ilə əlaqəli olan elmi istiqaməti mövcuddur: 1. Dilin mənimsənilməsi nəzəriyyəsi və ya linqvodidaktika; 2. Xarici dilin didaktikası; 3. Konkret hər hansı bir dilin öyrədilməsi metodikası və ya özəl metodika [9, s.5]. Buradan da aydın olur ki, linqvodidaktika dilin mənimsənilməsi prosesi zamanı ortaya çıxan analiz, modelləşdirilmə və idarəçiliklə bağlı problemləri öyrənir.

Dillərarası interferensiyanın mühüm əlamətlərindən biri də – linqvistik interferensiyadır və onun aradan qaldırılması üçün müxtəlif metodlar və linqvodidaktik üsullar mövcuddur. Linqvistik interferensiya – dillərin ünsiyyəti və qovuşması zamanı ortaya çıxan prosesin tərkib hissəsidir [8, s.11]. Bu zaman ana dilinin öyrənilən dilə təsirləri özünü daha geniş şəkildə büruzə verir və əvvəlcədən yaranmış vərdislər tədricən öyrənilən dilin bir sıra xüsusiyyətlərini üstələməyə çalışır.

Hər hansı bir dilin öyrənilməsi zamanı ortaya çıxan dillərarası interferensiya hadisəsini aradan qaldırmaq üçün istifadə edilən linqvodidaktik metodlar sırasında tələbənin qabiliyyətinin nəzərə alınması, tədris prosesində onun motivasiyası və şərtləndirilməsi əsas zəruri amillər hesab edilir [7]. Müəllim müxtəlif metodlardan istifadə edərək, tədrisin məqsəd və şərtlərindən asılı olmaqla həmin səhvləri aradan qaldıra bilər. Bu zaman o, səhvlər üzərində işləməyin müxtəlif prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Bu prinsipləri, adətən yeddi alternativ tipə bölürlər:

- səhvlərə diqqətlə nəzər salınması və ya onların müəyyənləşdirilməsi;
- həmin andaca və ya bir müddət sonra səhvlərin aradan qaldırılması;

- səhvlərin aradan qaldırılmasının digər bir şəxsə həvalə edilməsi;
- səhvlərin aradan qaldırılmasının bütün qruppa həvalə edilməsi;
- bir neçə dəfə səhvin düzəldilməsindən sonra yenidən həmin tələbə ilə mükəliməyə qayıdılması;
- səhvlərin tapılması və düzəldilməsi işinin tələbənin öz öhdəsinə buraxılması;
- səhvlərin düzəldilməsinin effektivliyinin yoxlanılması [2, s.91].

Xarici dilin mənimsənilməsi gedişində bir sıra interferensiya səhvləri – xarici dilin gec qavranılması, sintaksis «səhvlər» və s. ortaya çıxır. İngilis dilinin öyrənilməsi zamanı daha çox ortaya çıxan çətinliklər içərisində – sait səslərin səslənməsini, aksentin olmasını, cümlədə vurğunun düz vurulmamasını, bəzi fellərin düzgün işlədilməməsini, kalliqrafik səhvləri göstərmək olar. Linqvodidaktik prosesdə interferensiyanın aradan qaldırılması üçün müxtəlif tədbirlər mövcuddur:

- ana dili ilə uyğunlaşmayan sözlərin ön plana çıxarılması;
- imkan daxilində əsas sözlərin izahının verilməsi;
- bəzi cümlələrin qrammatik cəhətdən tərcümə edilməsi;
- mətnlərin şifahi şəkildə mütəmadi oxunuşunun təşkil edilməsi.

Göstərilən tədbirlərin hər biri ayrı-ayrılıqda tədris prosesində istifadə edilə və eyni zamanda, birlikdə, qarşılıqlı şəkildə tətbiq oluna bilər. Dillərarası interferensiyanın aradan qaldırılmasında linqvodidaktikanın qarşısında duran ən vacib məqamlardan biri də – xarici dilin öyrənilməsi zamanı ortaya çıxan tələffüz xüsusiyyətidir. Bu zaman öyrənilən ana dilin dildə tələffüz xüsusiyyətləri (aksent) qabarıq şəkildə özünü göstərir. Lakin burada qeyd etmək lazımdır ki, dillərarası interferensiya hadisəsi zamanı ortaya çıxan səhvlər keçici və təsadüfi xarakter daşıyarsa, tələffüz xüsusiyyəti bir çox hallarda qaçılmaz və daimi olur. Məsələn, Qafqaz xalqlarının əksəriyyəti ana dilindən başqa hər hansı bir dili (məsələn, ingilis dilini) öyrənərkən, onlarda tələffüz xüsusiyyəti daim hiss olunur və onu aradan qaldırmaq mümkün deyildir. Bu, ana dilinin xarici dilə təsirinin ən bariz nümunələrindəndir. Linqvodidaktik metodlarla (daha çox danışmaq, fərdi və kollektiv ünsiyyətdə olmaq, praktik məşğələlər təşkil etmək və s.) bu vərdişi nisbətən aradan qaldırmaq mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Баграмова Н.В. Лингводидактические основы обучения второму иностранному языку: Учебное пособие.СПб.,Из-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2005
2. Балясникова Н.С. Природа и типология ошибок при изучении английского языка как второго иностранного при первом испанском//Педагогика и Психология, теория и методика обучения.М.,2007
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие//Новое в лингвистике. Вып.6. Языковые контакты. М.,1972
4. Ворожцова И.Б. Основы лингводидактики. Ижевск, Удмуртский государственный университет, 2007
5. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. М, «Академия», 2006
6. Кулешова В.В. Межъязыковая интерференция и обучение языку// Лингводидактические исследования. М.,1987, с.157-166

7. Ставаж С. Основные тенденции в области изучения межъязыковой интерференции. Journal.pushkin.institute/archive/ archive/1986/86-5
8. Ценгер С.С. Морфологическая интерференция при контакте французского и русского языков. М., Просвещение, 2014
9. Reinicke W. Zur Theorie des Fremdspracherwerbs. Ein methodologischer Ansatz//Deutsch als Fremdsprache.1983

Summary

Linguo-didactic bases of interlanguage interference

This article is devoted to the research of interlanguage interference and its linguo-didactic bases. In the article the methods of elimination of interference in the course of studying of English are especially allocated. Here both theoretical bases of a linguo-didactic and its role in teaching foreign languages also are investigated.

Резюме

Лингводидактические основы межъязыковой интерференции

Эта статья посвящена исследованию межъязыковой интерференции и ее лингводидактические основы. В статье особенно выделены методы устранения интерференции в ходе изучения английского языка. Здесь исследуются и теоретические основы лингводидактики и ее роль в преподавании иностранных языков.

*Rəyçi: fil.f.d., dos. S.Əliyeva
ADU-nun Linqvodidaktika kafedrasının
10.01.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 30.01.2017